

دانشنامه امام علی (ع)؛ گامها و آرمانها

○ کاتوم سلسهور

با خبر شدیم که پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، دانشنامه امام علی (ع) را در دست تدوین دارد. با حجت‌الاسلام و المسلمین علی اکبر رشاد، رئیس پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و سرپرست دانشنامه امام علی (ع) گفت‌وگویی در این خصوص داشتیم که تقدیم خوانندگان محترم می‌شود.

ضمن سیاست‌گذاری از جنابعالی به خاطر فرصتی که در اختیار نشوید قرار دادید، خواهشمند است درباره پیشینه و چگونگی پایه‌ریزی این طرح عظیم برای آگاهی خوانندگان نشریه توضیحاتی بفرمایید:

○ بسم الله الرحمن الرحيم، از سال ۱۳۷۸ طرحی در پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در خصوص تبیین ابعاد گوناگون فکری، علمی حضرت امام خمینی سلام‌الله و رضوانه علیه با عنوان دانشنامه امام خمینی (ره) ارائه شد و از آنجا که الگوی امام، حضرت امیرالمؤمنین (ع) بودند و اندیشه‌های حضرت امام سایه سنت و سیره حضرت امیر، ارواحنا فدا، تلقی می‌شود، به نظر رسید که مجموعه‌ای با عنوان اندیشه نامه امام علی (ع) تدوین شود. از دیگر سو، دوستان ما در کارشناسی‌ها به این نتیجه رسیده بودند که امروز اندیشه‌های ناب دینی، به ویژه در میات اجتماعی که غالباً در تعالیم و کلمات امام علی (ع) متجلی و متبلور است، باید برای نسل جوان هرچه روشن‌تر تبیین شود، تا اگر در رفتار دینداران و اصحاب دین و ارباب سیاست، چالش و لغزشی به چشم می‌خورد، نسل امروز اینها را در ارزیابی کل دین و دینداری، قیاس نگیرند؛ و اصولاً نسل معاصر (ایرانی و غیرایرانی، عامه و نخبه) بیش از هر زمان دیگری محتاج آشنایی با تعالیم و سیره امیرالمؤمنین (ع) است.

براین مبنا در سال ۱۳۷۸، اجرای طرحی به نام اندیشه نامه امام علی (ع) پیش‌بینی شد و تمهیدات اولیه نیز صورت بست، هنگامی که در پیام نوروزی رهبر فرزانه انقلاب، سال ۷۹ به نام فرخنده امیرالمؤمنین تأیید شد، این موضوع در پژوهشگاه مورد توجه مضاعف قرار گرفت و در همین حین علامه بزرگوار آیت‌الله جوادی آملی پیشنهادی را به مسؤولان ستاد سال امیرالمؤمنین (ع) عرضه فرمودند، با عنوان «صمیمانه از صد دانشمند و اندیشمند درباره حضرت امیر»، و سرانجام حسن توافقی اعلام سال امیرالمؤمنین و پیشنهاد تألیف مجموعه صدمقاله، و طرح ماه زمینه ساز تحقق این طرح عظیم شد و ستاد یزرگداشت سال امیرالمؤمنین (ع) که زیر نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی تأسیس و مشغول فعالیت شد، این پروژه را به ما پیشنهاد کرد. به این ترتیب کار برنامه‌ریزی نهایی طرح به طور جدی آغاز شد؛ و عمده اعتبار مورد نیاز تحقیق و تألیف آن را ستاد امیرالمؤمنین (ع) تعهد کرد. هزینه‌های جانبی و چاپ نیز در پژوهشگاه پیش‌بینی شد.

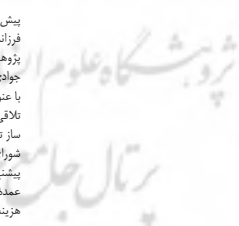
اندیشه‌نامه امام علی (ع) چه ویژگی‌هایی دارد؟

○ اندیشه‌نامه امام علی (ع) به صورت دانشنامه‌ای موضوعی عرضه خواهد شد

گفت و گو با

حجت‌الاسلام و المسلمین علی اکبر رشاد
رئیس پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

دانشنامه امام علی (ع) از ویژگیهای منحصر به فرد و متنوعی برخوردار است که همه آنها را یکجا در هیچ یک از دایرةالمعارفها و موسوعه‌های مربوط به سنت و سیره امیرالمؤمنین (ع) نمی‌توان یافت

مربوط به ایشان را در این مجموعه موردبحث و تحقیق قرار داده‌ایم؛ اما سعی ما بر تحصیل جامعیت نسبی بوده است. چهارمین ویژگی: این است که سعی شده است مجموعه مدخلها، ساختارمند و مقالات، مکمل همدیگر تلقی شود؛ یعنی از مباحث تاریخی و سبوی و طرح مسائل مبنایی و زیرساختی آغاز و به اجتماعات و سیاسیات منتهی شده و در نهایت با منبع‌شناسی کامل گشته است. پنجمین ویژگی: این است که اندیشه‌ها و کلمات یک شخصیت صاحب مکتب کانون بحثها را تشکیل داده است.

لغفاً به مدخلهای اصلی اشاره بفرمایید.
O مدخلها به شرح ذیل است:

حوزه تاریخ و سیره

ابوطالب / زیست نامه امام علی(ع)
/ امام علی(ع) در قرآن / امام علی(ع)
از نگاه حضرت محمد (ص) / امام
علی(ع) از نگاه صحابه / سیره امام
علی(ع) / سقیفه / فدک / غدیر /
قاسطین و صفین / امامزین و نهروان
/ ناکتین و جمل / کوفه / امام
علی(ع) پایه‌گذار علوم اسلامی / امام
علی (ع) و اهل بیت(ع) / القاب امام
علی(ع) / فضایل و مناقب امام علی(ع)
/ روایات امام علی(ع) / میاهله /
مظلومیت امام علی(ع) / امام علی(ع) و
قتل عثمان / فصاحت و بلاغت امام
علی(ع) / تأثیر امام علی(ع) بر ادبیات
فارسی / قاعدین / امام علی(ع) در زمان
پیامبر / حب امام / تاریخ و فلسفه تاریخ
/ تأثیر امام علی(ع) بر فرهنگ و تمدن
بشری / نجف

قلمرو حکمت، الهیات و معارف

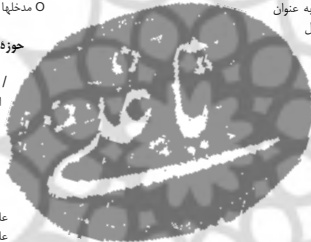
معرفت‌شناسی در منظر امام / تعقل
و تفکر / هستی‌شناسی / حیات عارفانه
امام علی(ع) / قلب / فطرت / وحی / پرهانهای اثبات وجود خدا / توحید / توصیف
خدا (اسماء و صفات) / قضا و قدر / بداء / عمل الهی و جبر و اختیار / خیر و شر
/ هدایت و ضلالت / سعادت و شقاوت / قلمرو دین / بعثت و نبوت / امام
علی(ع) و قرآن / روش تفسیری امام علی(ع) / امامت و خلافت / ادله و نصوص
امامت / عام غیبت امام / امام علی(ع)، غلو و غالیان / امام علی(ع) و تشیع /
ایمان / نفاق / معاد / خلقت / میانی و نظام اخلاق / عبادت و عبودیت / تقوا /
دعا / تعلیم و تربیت / امام علی(ع) و کرامت انسان / دین و دنیا / تربیت عقلائین
/ معرفت نفس

و طبعاً مجموعه مختصات و ویژگی‌های عمومی یک دانشنامه را باید اجزای بکند. هر چند موسوعه‌های علمی، مخصوصاً گسترده نگاشته‌هایی که درباره شخصیت و مکتب امیرالمؤمنین (ع) پدید آمده است هریک ویژگی و خصوصیتی دارند، اما دانشنامه امام علی (ع) از ویژگیهای منحصر به فرد و متنوعی برخوردار است که همه آنها را یکجا در هیچ یک از دایرةالمعارفها و موسوعه‌های مربوط به سنت و سیره امیرالمؤمنین (ع) نمی‌توان یافت که به پاره‌ای از آنها اشاره می‌کنم: نخستین ویژگی: اهتمام ویژه به تجزیه و تحلیل، تبیین و ارائه مسائل فکری - اجتماعی معاصر با استناد به کلمات و سیره آن بزرگوار است. در دانشنامه مباحث و قضایای فکری و مورد ابتلای امروز بشر را به ساحت قدسی حضرت امیر (ع)، عرضه و سعی کرده‌ایم با بهره‌گیری از کلام و سیره آن حضرت پاسخ آنها را دریافت کنیم؛ چرا که آن بزرگوار به عنوان انسان کامل و منظر اسما و صفات کمال و جلال و جمال الهی، جوان حق، برای همیشه تاریخ، امام و اسوه همه بشریت هستند. البته بسته به این که ما چقدر دردمند و داروجوی باشیم و تا چه مایه خویش را درست تعریف کنیم و نیاز خود را دقیق تشخیص بدهیم و چگونه و تا کجا سران آن بزرگوار برویم، از خرمن سخاوتمند سهم خواهیم برد و خوشه خواهیم چید. لذا با عنایت به وضعیت انسان بحران زده و سرگشته کنونی که در چنبره هزار درد و دشواری درگیر است، بشر بیش از همیشه نیازمند درمانهای قدسی و کارساز است که می‌شود از مکتب امیرالمؤمنین (ع) اخذ و اقتباس کرد.

دومین ویژگی: این است که همکاران ما بنا داشته‌اند همه احادیث را که در زمینه مدخلها از آن بزرگوار برجای مانده بررسی کنند. به همین خاطر بنابراین است هر مقاله حاوی استقرای نسبتاً کامل کلمات و مطالب وارد شده از آن بزرگوار، در باب مدخل موضوع مقاله باشد. سومین ویژگی: تنوع و جامعیت مباحث دانشنامه امام علی(ع) است که در شش محور کلان و حدود یکصد و چهل مدخل اصلی سامان یافته است. البته هر مدخل به طور میانگین شامل بیست مدخل فرعی است و مجموع مدخل فرعی به بیش از دو هزار عنوان بالغ خواهد شد. هریک از محورها چه بسا به علوم و رشته‌های مختلف مربوط می‌شود.

از این رو، در سامان‌یابی نهایی ممکن است به ده یا دوازده عنوان کلی تقسیم شود که هر عنوان نام جلد محتوی آن قلمداد گردد. بنابراین دانشنامه از جامعیتی نسبی در موضوعات نیز برخوردار است و در آن سعی شده است که همه اشکال و ابعاد شخصیت و تعالیم آن بزرگوار مورد بحث قرار گیرد.

هرچند شخصیت امیرالمؤمنین از جامعیت و وسعتی برخوردار است که هرگز انسان عادی به زرفا و کزانه آن نمی‌تواند دست یابد، آن بزرگوار به اقبانوسی می‌ماند که هم کران ناپیاداست، هم زرفا ناپیاد، ما نیز مدعی نیستیم که تمام ابعاد شخصیتی و همه افکار و اندیشه‌ها و تعالیم آن حضرت و همه حوادث مرتبط و

تنوع و جامعیت مباحث دانشنامه امام علی(ع) است که در شش محور کلان و حدود یکصد و چهل مدخل اصلی سامان یافته است. البته هر مدخل به طور میانگین شامل بیست مدخل فرعی است و مجموع مدخل فرعی به بیش از دو هزار عنوان بالغ خواهد شد

علوم انسانی و مطالعات

**تهدیدات اولیه برای جاب مطلوب مجموعه، در حال پیگیری است
و مجموعاً بیش از هشتاد درصد پروژه پایان یافته است
و به امید خداوند به زودی و تا پایان سال جاری در دسترس علاقه‌مندان
قرار خواهد گرفت**

مباحث مورد حاجت بشر امروز، و دیگر فراوانی موارد مختلف در کلمات حضرت امیر و تعالیم آن بزرگوار؛ یعنی دغدغه‌های امیرالمؤمنین(ع) و دردهای بشر معاصر، دو ملاک اصلی انتخاب مدخلهای اصلی دانشنامه است. طراحی نخستین مدخلها، توسط خود بنده صورت گرفت و پس از بررسی و تکمیل در گروههای علمی - تخصصی، و شور در شورای علمی، تصحیح و تصویب شد؛ و در مدتی کمتر از دو ماه با پیشنهاد مداخل دیگری توسط گروههای علمی و بررسی و تصویب آنها در شورای علمی به شکل کنونی تکمیل شد.

در مورد انتخاب مؤلفان هم توضیحاتی بفرمایید که چه ملاک و معیاری در گزینش پژوهشگران مورد لحاظ قرار گرفته است؟

○ در گزینش مؤلفان، اولاً محتوای مدخلهای اصلی و توجه به تخصصی افراد، مدنظر بوده است. بنا را بر این گذاشتم که مقالات مربوط به هر مدخل به محققانی که در آن موضوع تحصیل یا مطالعه وافیه کافی داشته باشند واگذار شود. ثانیاً، باتوجه به ضیق وقت سعی شده است پژوهشگرانی انتخاب بشوند که واجد انگیزه مضاعف برای ادای این عمامی به ساحت علوی مدخل باشند و مقاله‌ها به موقع به دست آید.

ثالثاً، کوشش شده است دانشنامه از سویی ملتفای مؤلفان و پژوهشگران جوان، پرذوق و بالنده باشد و از دیگر سو دربردارنده ترکیبی از دانش آموختگان دانشگاه و تحصیل کردگان حوزه باشد. البته تسلط بر ادبیات عرب و آشنایی با کلمات حضرت امیرالمؤمنین(ع) و احیاناً صاحب تالیف و تحقیق درباره آن بزرگوار و نهج‌البلاغه بودن نیز از شروط فرعی موردتوجه است.

ابتدا این مجموعه به عنوان دانشنامه موضوعی ده جلدی و به فارسی عرضه خواهد شد و بعد از آن هم طبعاً CD مجموعه عرضه می‌شود. بنابراین پیش بینی ما و درخواست بعضی از موسسات علمی در برخی از کشورهای عربی و اروپایی میسر است به عربی و انگلیسی هم ترجمه و در خارج از کشور منتشر بشود

○ در ابتدای کار درصدد استفاده از محققان ساکن کشورهای اسلامی نیز استفاده شده است؟
○ در ابتدای کار درصدد استفاده از محققان ساکن کشورهای عربی و اروپایی میسر است به عربی و انگلیسی هم ترجمه و در خارج از کشور منتشر بشود
○ در ابتدای کار درصدد استفاده از محققان ساکن کشورهای عربی و اروپایی میسر است به عربی و انگلیسی هم ترجمه و در خارج از کشور منتشر بشود

آیا این دانشنامه برای قشر خاصی تألیف می‌شود؟
○ دانشنامه، موسوعه‌ای تخصصی محض نیست. اما در عین حال حاوی مقالات فنی و دقیق علمی است و در مجموع قشر تحصیلکرده، فرهنگی و

حوزه حقوق
حقوق متقابل مردم و حکومت از دیدگاه امام علی(ع) / نقش مردم و بیعت در حکومت از دیدگاه امام علی(ع) / حقوق بشر / این دادرسی / حقوق اقلینهای دینی / زن و حقوق آن / آزادی / جرم‌شناسی / امام علی(ع) و برخورد با مجرمان / پیشگیری از جرم / قانون‌مداری امام علی(ع) و نظارت بر اجرای آن / فقه امام علی(ع)

زمینه سیاست
منشأ مشروعیت / جامعه آرمانی / اخلاق کارگزاران / جهاد / امر به معروف و نهی از منکر / اصول مدیریت از دیدگاه امام علی(ع) / امام علی(ع) و سیاست / قدرت از دیدگاه امام علی(ع) / آسیب‌شناسی حکومت از دیدگاه امام علی(ع) / ساختار حکومت امام علی(ع) / اهداف و آرمانهای حکومت / عوام و خواص از دیدگاه امام علی(ع) / وسیله و هدف از دیدگاه امام علی(ع) / امام علی(ع) و مخالفان / آیین کنش‌داری از منظر امام علی(ع)

مباحث اقتصادی
مبانی مکتبی نظام اقتصاد اسلامی / بیت‌المال / سیره اقتصادی امام علی(ع) / بازار در حکومت امام علی(ع) / سیاستهای اقتصادی امام علی(ع) / علالت اقتصادی امام علی(ع) / اصلاحات اقتصادی امام علی(ع) / فقر و غنا / زهد و قناعت / دنیا و آخرت / امنیت اقتصادی از دیدگاه امام علی(ع)

کتابشناسی و مرجع‌شناسی
نهج‌البلاغه / اسناد نهج‌البلاغه / مستدرکات نهج‌البلاغه / شرحهای نهج‌البلاغه / غررالحکم و دررالکلم / صحیفه علویه و مستدرکات آن / دستور معالم الحکم / مصحف امام علی(ع) / دیوان منسوب به امام علی(ع) / التذیر / میقات الانوار / غیربینه‌نگاری در جهان اسلام / الحاق الحق / وقعه صفین / خصایص امیرالمؤمنین / الفارات / کفایة الطالب / سندالامام علی(ع) / مشارق انوارالقیین / المسترشد فی الامامه / غایةالمرام / العمده فی عبون‌الاجتهاد / مائکة کشف الیقین فی فضایل امیرالمؤمنین / موسوعه الامام علی(ع) / سند الامام علی(ع) (۲) / التذیر فی التراث الاسلامی / کتاب الجمال / المعجاز / الموانة / ابیات الوصیة / مناقب امیرالمؤمنین(ع) / نثرالعمالی

برای انتخاب این مداخل چه ملاجهایی مورد نظر بوده است؟
○ در گزینش مدخلها دو معیار عمده مورد نظر بوده است: یکی - چنان که اشاره کردم - روزآمدی و سعی و اهتمام به مسائل معاصر و

فرهیخته جامعه، مخاطب آن به شمار می‌رود. مخاطب آن، نه توده و عامه مردم و نه صرفاً متخصصان علوم و فنون هستند، بلکه فرهیختگان و فرهنگیان و طبقاتی که دغدغه مباحث فکری نظری معاصر و درد مسائل زمانه را دارند، مخاطبان دانشنامه به حساب می‌آیند.

لغفاً درباره مراحل طی شده و مرحله فعلی کار توضیح بدهید. جامعه فرهنگی کشور چه زمانی می‌تواند از ثمرات این اقدام بزرگ و سترگ بهره‌مند شود؟

O دانشنامه دارای سازمان کار دقیق و کارآمد و به دور از مقررات و شوابط دست و پاگیر متعارف اداری است. در عین حال، یک مدخل از پیشنهاد عنوان، تعیین نویسنده تا تألیف و تحقیق مقاله، و از زمان تألیف تا حروف‌نگاری و ویرایش نهایی، بازبینی و ارزیابی علمی و اصلاح و ویرایش محتوایی علمی تا ویرایش فنی و صوری، و نظارت نهایی، نظارت فنی و صفحه‌آرایی، فرآیندی طولانی را طی می‌کند. در حال حاضر، مجموعه مراحل اساسی کار به قرار ذیل است:

۱. تصویب و گزینش مدخلها، ۲. تعیین محققان و مؤلفان، ۳. انعقاد قرارداد، ۴. تهیه و تصویب شیوه‌نامه اختصاصی، ۵. استخراج سرفصلها و تعیین کمیت مقالات مربوط به هر مدخل، ۶. پشتیبانی علمی، فکری و هدایت نویسندگان تا نگارش اثر، ۷. گردآوری تمام مقالات بر وفق شیوه‌نامه جامع در سه بخش کلی پژوهش، نگارش و ویرایش، ۸. حروف‌نگاری و نمونه‌خوانی ۲۹۰ مجموعه و ویرایش ۲۶۰ کل کار صورت پذیرفته است، ۹. پارهای از مقالات دوباره‌نویسی شده است، ۱۰. تقریباً تمام مقالات به تصویب شورای علمی رسیده و تعداد اندکی براساس نظر شورا همچنان در دست اصلاح علمی و ویراست محتوایی است، ۱۱. نمونه‌خوانی نهایی مقالات خروچینی شده در جریان است، ۱۲. شبکه معنایی و فهرس موضوعی در حال انجام است، ۱۳. چکیده‌نویسی مقالات آغاز شده است، ۱۴. تهیه نمونک و ماکت در دست انجام است، و تمهیدات اولیه برای چاپ مطلوب مجموعه، در حال پیگیری است و مجموعاً بیش از هشتاد درصد پروژه پایان یافته است و به امید خداوند به زودی و تا پایان سال جاری در دسترس

علاقه‌مندان قرار خواهد گرفته، البته طبق پیش‌بینی اولیه قرار بود تا مجموعه را در نیمه اول سالجاری به چاپ بسپوریم، اما متأسفانه پاره‌ای موانع و مشکلات ناشی از عدم مساعدت دستگاههای ذی‌ربط، که در قبال دانشنامه متعهد بودند، کار را به تعویق انداخت.

نتیجه کار به چه صورتی عرضه خواهد شد؟

O همان‌گونه که در آغاز پیش‌بینی کرده بودیم مجموعه در ده جلد عرضه

خواهد شد. هرچند در نهایت با توجه به نوع صفحه‌آرایی و قطع اثر، تعداد دقیق مجلدات مجموعه مشخص خواهد شد. به هر حال، ابتدا این مجموعه به عنوان دانشنامه موضوعی ده جلدی و به فارسی عرضه خواهد شد و بعد از آن هم طبعاً CD مجموعه عرضه می‌شود. بنابر پیش‌بینی ما و درخواست بعضی از موسسات علمی در برخی از کشورهای عربی و اروپایی ممکن است به عربی و انگلیسی هم ترجمه و در خارج از کشور منتشر بشود، ان شاءالله.

در انتها به سازمان کار و مجموعه همکاران و محققانی که با دانشنامه همکاری دارند نیز اشاره بفرمایید.

O بنده بی‌بضاعت در سمت سرپرست طرح، خدمتگزار دانشنامه‌ام، شورای علمی، مرجع نهایی تصمیمات علمی است. مشاوران و کارشناسان علمی ارزیابان مقالات و جمعی از مشاوران فنی نیز طرف مشورت ما هستند. واحدی مستقل و خاص در پژوهشگاه دایر شده است که سازمان اجرایی دانشنامه قلمداد می‌شود. این واحد دارای مدیر اجرایی، معاون امور پژوهشی و علمی، معاون امور پشتیبانی و بیگیری و ششی گروه علمی است. در مجموع صد و شصت محقق و مؤلف به تألیف مقالات مشغول هستند و حدود ده نفر کار ویرایش صوری و فنی، نمونه‌خوانی، مقابله و نظارت فنی را برعهده دارند. به همراه اعضای شورای علمی، مشاوران و کارشناسان و ارزیابان و مدیران گروهها و سایر دست‌اندرکاران، در مجموع حدود دویست نفر در بدیباوری و سامان بخشی این مجموعه یا ما همکاری دارند. البته همکاران بنده در واحدهای دیگر پژوهشگاه نیز تاکنون از هیچ معاضدت و مساعدتی دریغ نکرده‌اند.

عده‌ای از دانشوران بیشکوت و نام‌آور در این مجموعه مقاله دارند؛ از جمله علامه جوادی آملی، علامه سیدمرتضی عسگری، علامه سیدجعفر مرتضی، حضرات آیات و حجج اسلام: رضا استادی، محمدحسین معرفت، محمدی ری‌شهری، صادق لاریجانی، رسول جعفریان، علی دوانی، حضرات اساتید آقایان: دکتر رضا داوری اردکانی، دکتر سید جعفر شهیدی، دکتر سیدضی‌یثربی، دکتر محمدجواد لاریجانی و...

بنده، خدمتگزار خرد این طرح کلان، بیش و پیش از همه شکرگزار درگاه بنده نواز و ذره برور علوی‌ام که بنده فقیر بی‌بضاعت را - بی‌آنکه ذره‌ای شایسته باشم - توفیق خدمت داده و کار عظیمی چون بدیباوری و سامان‌دهی و ارائه این دانشنامه را نصیب فرموده است، بالاتر از آن این که به نحو مشهودی مدد فرموده تا طی مدتی اندک - که این مجال، برای تنظیم مدخلها و گردآوری مجموعه همکاران نیز کافی نبود تا چه رسد به اتمام کار - این مهم، سر به سف سرانجام بسایند؛ و این همه نیست جز نشان کرم آن بزرگوار.

همچنین از همه دستگاهها و کسانی که به نحوی از انجا مددکار ما در اجرای این طرح بوده‌اند، به ویژه ریاست‌مکرم ستاد بزرگداشت سال امیرالمؤمنین و رئیس محترم کمیته علمی - پژوهشی ستاد، مسئولان دارالحدیث و همچنین معاونان و مشاوران، اعضای شورای علمی، و شورای فنی و همه مؤلفان و تمامی همکارانم سپاسگزارم.

فرآیند تهیه و تأیید مقالات دانشنامه ایام علی (ع) از پیشنهاد مدخل تا آماده‌سازی در دو بخش کلی:

